

Ірина Цебрії

ЦЕБРІЙ Ірина Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів — розвиток середньовічної освіти та культури в країнах Західної Європи.

ЗЕМЛЯ І ВСЕСВІТ У ТЕОЛОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІСИДОРА СЕВІЛЬСЬКОГО

У статті аналізується теологічна концепція вестготського вченого VII століття Ісидора Севільського, який заклав основи європейського енциклопедизму та антропоморфного бачення світу, його розуміння незримої сутності Землі і Всесвіту.

Ключові слова: науково-освітня модель, варварські відродження, *doctrina, sapientia, prudential, artes liberales, патристична космологія.*

У історії філософії та зарубіжній історіографії засновником західноєвропейського енциклопедизму прийнято вважати визначного мислителя, прабатька університетської схоластики Ісидора Севільського. Його система уявлень про структуру світу послужила основою для написання фундаментальних праць у епоху Європейського Просвітництва. Блискучий представник Вестготського відродження (Іспанія, 570-636 роки) Ісидор Севільський дав тлумачення всім відомим у VII столітті «речам» — поняттям і термінам і вперше створив науково-понятійний апарат дослідження, що поєднав у собі античні наукові здобутки з основами християнської віри.

Панорама історико-філософської думки

Енциклопедична наука раннього Середньовіччя у вигляді систематизації усіх накопичених до того часу знань і їхнього тлумачення зрозумілій для сучасників формі завдячує виключно Ісидору. Завдяки його творам, що дійшли до нас практично неушкодженими, ми маємо можливість дізнатися, як саме освічена еліта Вестготської Іспанії розуміла історію, географію, космологію, теологію, граматику, педагогіку. Вчений запропонував зібрані ним знання у вигляді сталої системи, виправданої авторитетом християнської церкви та античної традиції.

Данте Аліґ'єрі в «Божественній комедії» поставив ім'я Ісидора Севільського поряд зі святим Бедою Достопочтимим, а Католицька церква 1598 року приєднала вченого до ликів святих. Енциклопедисти епохи Просвітництва Д. Дідро, Ж.Л. Даламбер, Ш.Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Буффон при створенні «Енциклопедії» в основу поклали концептуальні засади Ісидора Севільського.

Збираючи найрізноманітніші свідчення, Ісидор намагається встановити беззаперечну істину про кожний предмет. Його «Етимологія» як наука про пошук першооснов предмету надала можливості репрезентувати всі знання у вигляді єдиної суми першоелементів. Трактати вченого мали вигляд термінологічних досліджень, що пояснювали смисл і зміст найголовніших понять у житті людини. Намагання Толедського палацу стати на один рівень із Ромейською імперією стимулювало Ісидора здійснити своєрідну «реставрацію» латинської культури IV—V століть. Це відбулося завдяки його творчій спадщині про втрачені античні граматики, словники, довідники, твори ранньої латинської патристики, коментарі до творів стародавніх авторів.

Серйозне вивчення життєвого і творчого шляху Ісидора Севільського розпочалося із середини XIX століття. Постаць ученого постійно приваблювала зарубіжних дослідників. Так, французький історик Ф. Бурре вбачав в Ісидорі Севільському «першого генія християнства» [1].

Філософ Дж. Хілгарт першим зробив спробу здійснити ретроспективний аналіз праць, присвячених Ісидору

Севільському. Однак, він поставив перед собою вузьке завдання: проанотувати основні роботи вченого, які видавалися в країнах західної Європи та Північної Америки впродовж 1936-1975 років. Та завдяки Дж. Хілгарту ми все ж отримали комплексне уявлення про стан вивченості проблеми теології перехідної епохи в середині ХХ століття [2].

Великий унесок у вивчення спадщини Ісидора Севільського зробив циклом власних робіт П. Ебільсона. Він намагався довести, що єпископ Севілі безпосередньо продовжив римську шкільну традицію, водночас залишаючись прихильником аскетичного напрямку у християнській думці.

Окремі питання, пов'язані із унеском Ісидора в процеси становлення енциклопедичної науки досліджувалися вченими Р. Манчіні, Л. Роблесом, П. Гілбертом, М. Баньяром, Л. Бемом, Ф. Бурре. На актуальності діяльності середньовічного енциклопедиста у світлі сучасної науки наголошували такі визначні дослідники, як Й. Чуррака, П. Ебільсон [3; 4].

Про вирішальне значення творчої спадщини Ісидора Севільського для становлення західноєвропейської науки свого часу писали відомі російські вчені — В. Солов'єв і Л. Карсавін. Дослідники радянської доби (А. Гуревич, В. Уколова) продовжили попередні традиції, детально вивчаючи творчий доробок визначного вченого раннього Середньовіччя [5; 6].

Автор статті ставить за мету дослідити моделі Землі і Всесвіту, запропоновані свого часу Ісидором Севільським, проілюструвавши їх схемами та замальовками вестготського вченого, яким він особисто надавав великого значення.

У VIII столітті, після глибокого занепаду античної культури, починається період становлення науки та шкільної системи, що у своєму історичному розвитку пройшов ряд попередніх підготовчих етапів у перших «варварських» імперіях. Тимчасові піднесення культурного життя в Остготській державі (493 — 526 роки), Вестготській Іспанії (570 — 636 роки), Імперії франків (751 — 841 роки) та Оттонівській імперії

Панорама історико-філософської думки

(936-1002 роки) отримали назву «короткочасних варварських відроджень». Як відголосок Каролінгського відродження, в англо-саксонській державі в період правління короля Альфреда (871—900 роки) також спостерігається значне культурне піднесення, хоча ми не виділяємо останнє в окреме п'яте «варварське» відродження. Ці внутрішні процеси водночас були пов'язаними зі становленням нової релігійної ідеології та світогляду середньовічної освіченої людини [7, с. 284].

Після закінчення першого за часом Остготського відродження (526 рік) унаслідок смерті короля Теодоріха у Вестготській Іспанії склалися сприятливі умови для реалізації просвітницьких планів єпископа міста Севільї, Ісидора: країна була однією з найрозвинутіших у духовній сфері життя серед провінцій імперії, батьківщиною багатьох всесвітньо відомих філософів і поетів пізньої Античності. Особливо посилила ці тенденції культурна політика короля Сісебута (612 — 620 роки).

У день коронації цього молодого монарха (612 рік) його духовний наставник і старший друг Ісидор Севільський подарував свій твір «Про природу речей», що був написаний на прохання самого короля. Це була вже друга його праця, присвячена молодому освіченому монарху, якому, нажаль, не довелося довго управляти імперією.

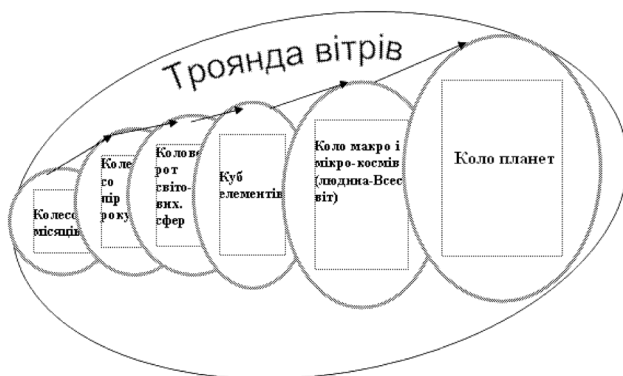
Загалом творчий доробок видатного єпископа Севільї (570-636 роки), наставника вестготського короля Сісебута, важко переоцінити. Не дивлячись на різні точки зору, одне ми можемо стверджувати достеменно: як науковець він випередив свій час на кілька століть. У якості прикладу наведемо основні здобутки його спадщини: автор першої середньовічної енциклопедії, суспільно-громадський діяч Вестготського королівства, центральна фігура Вестготського варварського відродження, автор «Педагогічних настанов» вестготському королю Сісебуту, його вихователь, педагог і наставник, не тільки теоретик педагогіки, а й практик (його педагогічна система була дієвою в Севільї, бо за часів його єпископату там з'являються школи, що стали прообра-

Панорама історико-філософської думки

зом європейських єпископально-кафедральних шкіл, а точніше — протоуніверситет); першим розробив науково-понятійний апарат дослідження, фундатор філософської парадигми патристичної космології і принципу симультанності (багатодійства), який потім став пануючим у світогляді середньовічної людини; в його творчості принципово по новому прозвучало призначення семи вільних мистецтв (не розділяти їх на тривіум і квадріум і не відділяти від інших наук); першим намагався поєднати геоцентричну концепцію світу з геліоцентричними уявленнями; своїм ученням і наочними конструкціями підтвердив античну концепцію історичного коловороту на відміну від пануючих в епоху Середньовіччя лінійних інтепритацій історії; розробив теорію ідейно-релігійної необхідності навчання; врятував і зберіг від релігійних фанатиків кращі зразки пізньої античної літератури, дав особливе тлумачення загальної конструкції Земного світу і Всесвіту, яке має дуже багато спільного із сучасною філософською думкою та баченням життя і смерті.

Схема 1.

Структура живого світу за Ісидором Севільським

Філософсько-теологічна спрямованість трактату «Про природу речей» та його сприйняття читачем посилюється тим, що основні положення проілюстровані схемами-образами, які

Панорама історико-філософської думки

в зображеннях на площині народжуються одна з іншої (Ісидор виступає доволі вдалим ілюстратором і його схеми значно оживляють і розтлумачують зміст творів і образів).

Це своєрідні колеса: «перше з них — коло місяців, друге коло — пори року, третє — коло всіх колес світу (коловорот світових сфер), четверте — куб елементів, що визначається їхньою якістю, п'яте — коло світу, яке складається з макро і мікро-космів, тобто, людини і Всесвіту, шосте — коло планет, нарешті, останнє восьме — троянда вітрів, що завершує дану модель» [8, с.147].

Таким чином, у своїй філософській концепції Ісидор виступає прихильником теорії історичного коловороту (все в цьому світі розвивається по замкненому колу) на відміну від Аврелія Августина і папи Григорія I Великого, які були прихильниками лінійних інтерпретацій історії.

Ісидорівська теорія Бог-Космос-Земля на сьогоднішній день не була достатньо дослідженою. Його твори вивчали в площині ранньосередньовічної думки про структуру та призначення предметів, а також у якості методології щодо вивчення семи «вільних мистецтв». Теологію Ісидора дослідники зазвичай тлумачили як морально-ціннісну систему, що склалася на перехідному періоді від Античності до Середньовіччя.

Однак, дуже цікавий, на наш погляд, запропонований Ісидором процес Божого світотворення. Бог спочатку створює безформний світ (хаос, як називали його стародавні греки). Цю частину процесу вчений називає «creativo». За «creativo» слідує наступна Божа дія — «formatio» — надання Світові певної форми. Достатньо оригінально Ісидор тлумачить появу та переродження матерії. У нього практично відсутня традиційна для ортодоксальної теології модель створення матерії з «нічого». Наведемо цитату дослідника з його твору «Відмінності»: «Спочатку Богом була створена безформна матерія, в якій небо й земля не були розділені і яку греки називали хаосом. А з неї потім утворюються індивідуальні види та форми» [8, с. 148].

Панорама історико-філософської думки

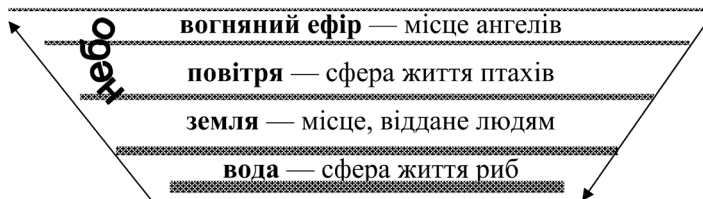
Далі, намагаючись подолати протиріччя між патристичними ортодоксальними поглядами і власними міркуваннями, Ісидор додає: «Але Той, що перебуває у Вічності, все створив одночасно. Таким чином, Бог не все створив із «нічого», дещо — з іншого, а дещо з нічого. Із нічого створив Світ і душі ангелів, з іншого — людину та інших земних істот» [8, с. 149].

У своєму баченні Космосу Ісидор багато в чому наслідує Лукреція. Для нього Космос — це поєднання неба, землі і моря, а також усього того, що їх населяє. Аналізуючи матерію, вчений переконливо доводить, що вона складається з найменших і неподільних частинок — атомів. Саме атоми й складають першоматерію, з якої потім Бог створив «formatio.» Першоматерія (prima materia) у свою чергу складається з чотирьох елементів — землі, вогню, повітря та води, що складають основні стихії. У кожній із стихій спостерігається певна форма життя: у вогняному ефірі неба проживають ангели, нижче в повітрі літають крилаті птахи, в морі плавають риби, а земля віддана людям.

Усе в цьому світі знаходиться в постійному русі, який і визначає життя. Поза рухом залишається тільки Бог, він водночас перебуває й поза всієї запропонованої системи елементів, існуючих у світі.

Схема 2.

Живий Космос як поєднання неба, землі, моря та життя в них за Ісидором Севільським

Не дивлячись на те, що небо — це місце проживання ангелів і птахів, все під небом було створене для людини. Людина значно відрізняється від усіх інших божественних створінь, бо вона була створена за Божою подобою.

«Люди є носіями мудрості, розуму, красномовності. Їхня сила ще більше закріплюється тим, що збільшується з навчанням, яке перевершує природні можливості. Вони стоять із високо піднятим обличчям, у цьому вони схожі між собою, проте кожен із них має індивідуальні риси; вони володіють безсмертною душею, почуття їхні недосконалі; вони відрізняються темпераментом, у більшості своїй ліниві до науки, небайдужі до тілесних насолод, байдужі до праці. їх вабить багатство, хвилюють турботи, кожна людина смертна. У нащадках вони не впевнені, скаржаться на життя, яке швидкоплинне. Вони з важкістю набираються мудрості. Однак завжди легко піддаються смерті. Перед минулим вони оголені, перед теперішнім — жалюгідні. Перед майбутнім — несвідомі, перебувають у несправедливості, грішними народжуються. Живуть працюючи, у смутку помирають» [8, с. 154].

Людина наділена тілесними відчуттями, уявою і розумом. «Не добрими справами, не тілесним сприйняттям, а тільки розумом ми відрізняємося від тварин.» — Стверджує Ісидор. Він знаходить для позначення останнього відповідні латинські назви, які вживає у якості синонімів — *Intellectus*, *Ratio*, *Inteligentia*. Таким чином, відносно людини ми спостерігаємо раціоналістичні тенденції у філософії дослідника.

Уважаючи людину мікрокосмом, яка виступає точним мініатюрним відображенням Всесвіту, Ісидор переконливо обґрунтовує власну концепцію: «Голова людини спрямована в небо, а на ній є два ока, схожі до світа сонця і місяця. Дихання людини подібно повітрю, бо саме воно породжує вдих і видих, схоже до руху в повітрі багатьох вітрів. Живіт людини можна порівняти з морем, бо в ньому зібрані всі рідини, як у море

стікаються всі води. Нарешті — ступні ніг можна порівняти із землею, бо вони сухі й містять такий жар, як і земля. Розум міститься в голові людини і підноситься над тілом, як Бог у небесах. Він уміє оглядати та управляти всіма речами з висоти» [9, с. 115].

В Ісидора природничі науки тісно пов'язані з психологією. Так, пори року точно відповідають певному людському темпераменту: холерик — це людина півдня, його сутності відповідає вогняна стихія; флегматику найкраще підходить північ, клімат між холодом і вологою; сангвінік є людиною сходу, його стихіями виступають повітря, весна, знаходиться між спекою і вологою, місце меланхоліка між холодом і сухістю восени, на заході.

У творах Ісидора також мають місце відомі на той час в колі освічених людей географічні відомості. Земля у концепції вченого складається з трьох частин — Азії, Африки та Європи. Межею трьох частин землі виступає всесвітній Океан. Над Азією у вогняному ефірі живуть ангели і там знаходиться рай. Таким чином Ісидор не виносить рай за межі реального географічного простору, він є сусіднім світом людському та знаходиться поряд із ним.

Для пекла вченим відведена частина землі в її центрі. Він знаходить для нього також відповідні латинські назви — *Hiatus*, *Profundum*, *Varathrum*, *Erebus*, *Tartarus*. Тут знаходиться льодове озеро та річка Ахерон. Без сумніву, що Данте Аліг'єрі був знайомий із творами Ісидора Севільського, бо в нього ми знайдемо надзвичайно багато спільного в описах пекла з даним баченням *Inferno*.

Космос відповідно до теорії вестготського вченого живий і антропоморфний. Він не має вертикальної будови, навпаки, по горизонталі в ньому вживається багато світів, видимих і невидимих, але реальних для Ісидора, хоча його бачення Космосу принципово відрізняється від трактування даної проблематики в попередній йому патристиці та наступній філософії.

Відрізняється в Ісидора й співвідношення Землі та Сонця. Не дивлячись на те, що в центр Всесвіту вчений поміщає Землю, Сонце в її напівкруглій сфері значно перевищує Землю за розмірами і складається воно з ефірно-вогняних атомів, від поєднання яких залежить усе життя на Землі. Отже, на нашу думку, в концепції дослідника певним чином поєднуються геоцентричні і геліоцентричні уявлення, такі не характерні для далекого VII століття. Наукове бачення Світу Ісидором значно випереджало свій час [10, с. 84].

Ісидорові Севільському надзвичайно пощастило. Практично всі його твори повністю збереглися. До них належать: «Настанови королю Сісebutу», «Хроніка», «Історія королів готів», «Про народження і смерть святих отців», «Деякі алегорії Святого Писання», «Про порядок творіння», «Відмінності», «Про природу речей» «Етимології» (енциклопедія в 20 томах), кожен з яких є окремим предметом для вивчення.

Отже, проблема Землі і Всесвіту в теологічній концепції Ісидора Севільського не вичерпується існуючими до цього часу працями та потребує подальшого вивчення. Вчення про живий Світ і Всесвіт неодноразово переглядалося в наукових пошуках XX століття та має перспективи для дослідження на сучасному етапі.

Література

1. *Бурре Ф.* Первый гений христианства / Ф. Бурре. — М.: Наука, 1982. — 551 с.
2. *Хилгарт Дж.* Теологические идеи Исидора Севильского в современной философии / Джордж Хилгарт. — М.: Наука, 1989. — 415 с.
3. *Churruca J.* Instituciones de Gayo en san Isiloro de Sevilla. J Churruca. — Leon: Centro de Estud. e Invest San Isiloro, 1975. — 171 p.
4. *Abelson P.* The seven liberal arts: A study of medieval culture / P. Abelson. — N.Y.: Columb. Univ. press, 1939. — 150 p.

5. Гуревич А.Я. Популярное богословие и народная религиозность Средних веков / А.Я. Гуревич // Из культуры Средних веков и Возрождения. — М.: Просвещение, 1976. — С. 215–259.
6. Уколова В.С. Античное наследие в культуре раннего Средневековья / В.С. Уколова. — М.: Наука, 1989. — 336 с.
7. Знаменитые философы раннего и классического Средневековья / Ред. Г.С. Александренков. — М.: ОЛМА: ПРЕСС, 2003. — 448 с.
8. Исидор Севильский. О природе вещей / Исидор Севильский // Социально-политическое развитие стран Пиренейского полуострова при феодализме / Отв. ред. Е.В. Гутнова. — М.: ИВИ АН СССР, 1985. — С. 136–153.
9. К вопросу о судьбах латинской образованности в варварских королевствах // Средние века. — 1956. — Вып.2. — С.114–134.
10. Книга природы в эпоху Средневековья: Образование в христианской Европе. Выражение «Книжной культуры» в образовании: История образования и педагогической мысли: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Изво ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. — С. 78-85.
11. *S. Isidoris Hispalensis. Opera omnia* / Isidoris Hispalensis. — Rec. F. Arevalo // P.: PL, 1950. — 388 p.

Цебрій І.В. Земля і Вселеня в теологічній концепції Ісидора Севільського

В статті аналізуються теологічна концепція вестготського ученого VII століття Ісидора Севільського, який заповнив основи європейського енциклопедизма і антропоморфного бачення світу, розуміння ім незримого істотності Землі і Всесвітньої.

Ключові слова: *теологічна концепція, варварські відродження, doctrina, sapientia, prudential, artes liberales, патристична космологія.*

*Tsbriy I.V. Planet and Universe of the theology conception
Isidor from Sevilia*

The article is focused on the analysis theology conception of the academic degree VII century Isidor from Sevilia, which lay a foundation European encyclopaedis and living vision pease, under invisible essence Planet and Universe.

Key words: *theology conception, barbarian Renaissance, doctrina, sapienta, prudential, artes liberales, priesty cosmology.*

Надійшла до редакції 28.01.2010 р.